

V. Molotkina

IDEOLOGICAL SUPERVISION OF THE PRINTED MATERIALS IN THE USSR IN THE FIRST HALF OF THE 20TH OF XX CENTURY

Analyses the activities of the Soviet authorities to establish ideological control over the dissemination of printed materials in Ukraine in the lane floor 20th of XX century.

Key words: library, publishing, print production, ideology, book distribution, book, literature, censorship.

© В. Молоткіна

Надійшла до редакції 08.11.2011

УДК 930.1:001.8

ФЕНОМЕН ТІЛА В КОНЦЕПЦІЯХ ПОСТМОДЕРНІЗМУ: ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР ПРОБЛЕМИ

ЯРОСЛАВ ПОТАПЕНКО,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та культури України

Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди

Тема статті міждисциплінарна і торкається вивчення історико-культурологічних підходів до аналізу людської тілесності як соціокультурного феномена. Здійснено історичний огляд аналітики тілесності в постмодерному дискурсі. Особлива увага приділена конструктивістським, деконструктивістським та семіотично-текстуальним підходам.

Ключові слова: історія науки, тілесність, тіло, постмодернізм, дискурс, парадигма.

Постановка проблеми та стан її вивчення.

Доволі поширеною в сучасній соціогуманітаристиці є теза про тілесно-візуальну зорієнтованість культури в кінці ХХ - на початку ХХІ ст., котра найбільш помітно виявляється в культурі сексуальності та здоров'я, формуванні тілесно-привабливого іміджу в рекламі, шоу-бізнесі та політиці (агресивному вторгненні іміджмейкерства та іміджеології в усі сфери суспільної життєдіяльності). У понятійному комплексі філософії постмодернізму категорії "тіло" та "тілесність" розмежовуються, хоча й не отримують однозначної термінологічної фіксації (попри те, що обидві міцно "вмонтовані" в загальну стратегію концептуального обґрунтування деперсоналізації суб'єкта).

Задекларована проблема вже була частково розглянута в роботах М. Золотоносова, Г. Тульчинського, Ф. Саразіна, М. Можейко, А. Грицанова, І. Ільїна, В. Косяка, А. Цой, Н. Зборовської, О. Гомілко, І. Смирнова, М. Епштейна, О. Івашини, В. Подороги, Д. Міхеля, І. Биховської, проте до сьогодні відкритим залишається цілий комплекс аспектів, пов'язаних із осмисленням тіла людини як соціокультурного феномена й елемента "постмодерної чуттєвості".

Мета статті - дати загальний історичний огляд концептуальних уявлень про тіло та тілесність, що сформувалися в руслі постмодерністської парадигми у другій половині ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи ставлення до тіла в постмодернізмі, О. Гомілко приходить до висновку, що цей інтелектуальний напря-

мок, як і фемінізм, "роздратований" тілом і намагається "розправитися" з ним (тіло зникає під навалом слів). Тіло в постмодерні - метафора Іншого, атрибут мови, похідне від інших сутностей, щось зайве, причина турбот і непорозуміння [1, с. 119]. Ставши "модною фішкою" й претензійним методологічним ноу-хау, тілесність так і не набула статусу органічної сутності.

Зовсім інший підхід зустрічаємо в російського дослідника Г. Тульчинського. Він стверджував, що в постмодернізмі зроблено рішучий крок у напрямку зміни системотворчого центру сучасної культури - перехід від Слова до Тіла: від інтелекту й духовності до тілесності, від вербальності до візуального образу, від раціональності до "нової архаїки", - у центрі ментальності й дискурсу виявилось тіло (плоть) [10, с. 38]. Місце Слова зайняло Тіло, культура втратила логоцентризм, здобувши, натомість, тілоцентризм (за М. Золотоносовим). Дуже схожу тезу висловлює й Л. Морєва: "Тілесність та ментальність ніби міняються місцями: тіло стає внутрішнім, а ментальність - зовнішнім планом "зчитуваного" змісту. Тілесність у всьому спектрі просторово візуалізованих метафор стає домінантою справжності того, що відбувається, порятунком від "симулякрів пустот" [Цит. за: 10, с. 47].

Тілоцентрична традиція, що формує окрему парадигму, стала наслідком потужної традиції дуалізму духу та тіла, котра пронизує західне мислення від Платона до Декарта. Авторитетний російський

учений виводить тілоцентризм постмодерну саме від цього метафізичного дуалізму [10, с. 48]. Важко спростувати й думку про те, що посилена увага інтелектуалів постмодернізму до тілесних аспектів буття людини викликана не в останню чергу кризою політичних ідеологій як "великих наративів", які в ім'я високих цілей закликали зневажити прояви індивідуального й не турбуватися ні про життя, ні про смерть (як чужі, так і власні). Доволі переконливо виглядає й дослідницька позиція, згідно з якою постмодерністський тілоцентризм жодним чином не скасовує логоцентризм, а лише доповнює в якості надбудови, завжди залишаючись тільки черговим проявом останнього (у варіанті, перенасиченому словесною грою) [9].

Увагу постмодернізму до феномена тілесності, особливо до його межових виявів (біль, смерть, тортур, рани, перверзії тощо), можна пояснити й тією обставиною, що він постає як гостра інтелектуально-екзистенційна реакція на перехідну ситуацію в західних суспільствах 1960-1970-х рр. (реформи, протести, студентські виступи, руйнування усталених соціальних структур, сексуальна революція, ламання культурних і політичних стереотипів). Подібні історичні періоди характеризуються домінуванням стресогенної ламальної ментальності, що для неї цілком природними є настрої катастрофізму, кінця світу, трагізму, тотальне пародіювання й травестування, посилена цікавість до соціальних та сексуальних девіацій, маргінальних тем, езотерики, містичизму тощо ("Карнавалізація тотального досвіду через культурний тілесний низ", як зазначає Г. Тульчинський, користуючись категоріальним апаратом М. Бахтіна).

Живе, спонтанне, вітально перенасичене тіло перетворювалося на стратегію та спосіб осмислення реальності на фоні жорсткої критики раціональності як фундаментального мегапринципу західної думки. Ж. Дерріда - одна з емблематичних постатей "проекту постмодерну" - проголосив класичний європейський раціоналізм агресивно-імперіалістичним, маскулітно-шовіністичним, сексуально забарвленим і девіантно-стурбованим, непристойно-порнографічним "фал-логоцентризмом": пізнати реальність - значить насильно заволодіти нею, оголити ("роздягти") істину - еротичні алюзії-паралелі цілком очевидні. Логіка вказаного підходу продукує висновок: слово (логос) - "корінь зла" в сучасному світі, порятунком від якого може слугувати лише тіло (плоть), наділене власною, проте ще не освоєною мудрістю й глибиною. Концепція тілесності Ж. Дерріди сформульована під впливом "театру жорстокості" А. Арто, котрий уважав жорстокість первинною властивістю життя, що дозволяє вивільнити потужну вітальну енергію темних сил і пристрастей, сконцентрованих у людському тілі. Умовою "звільнення жорстокості" для А. Арто виступало тлумачення мови як тілесності та магічності слів, коли сцена ставала Тілом, яке виганяє Логос. Тілесність, ототожнена із "жорстокістю", постулювала звільнення мистецтва з-під влади слова. У Ж. Дерріди слово - це "труп психічного життя", воно має позбутися чистоти і ясності духу, оскільки через нього промовлятиме "нечистота" (тіло), первинне тілесне життя. Знищення прозорості слова стає відродженням його плоті як внутрішньої сили [5, с. 253]. Е. Канетті (якого іноді зараховують до "предтеч" постмодерну, поряд із Ф. Ніцше та З. Фрейдом) осмислював природу влади саме

через тілесні метафори й алюзії, часто використовуючи образи руки, яка хапає, пащеки, зубів, проковтування тощо. Влада утверджується через смерть (непокірних), доступ до неї отримує лише той, хто зумів вижити ціною загибелі інших, отже, смерть постає в цій концепції ключовим способом здобуття панівного статусу. "Танатологія влади" у "новоархаїчній" концепції Е. Канетті - прямий наслідок абсолютизації сили безпосередньої тілесної дії, яка насправді все вирішує й легітимізує шляхом трансформації смерті у владу.

Ф. Саразін стверджує, що під впливом постмодерністських концепцій тіло перестає сприйматися як безумовний вихідний пункт політичних і культурних дискурсів і практик, перетворюючись, навпаки, на їхнє місце й об'єкт. Історія тіла в цій перспективі трансформується в політичну історію, котра має дати відповідь на ключові питання: хто породжує моделі дискурсу, що структурують рецепцію тіла? Хто вирішує, яке тіло "нормальне", а яке "неприродне", "не придатне для життя"? [8, с. 10].

Поняття тілесності в постмодернізмі радикально переосмислюється в плані межової семіотизації, - таку думку висловлює М. Можейко, посилаючись на тезу Ж. Дельоза стосовно того, що в тілесності "немає нічого спільного з власне тілом або образом тіла. Це тіло без образу, у якому ніщо не репрезентативне" [7]. Тілесність і текстуальність потрактовуються як ізоморфні вияви тілесності - це "конфігурації тіла, що пише". Виділяючи кілька різновидів тілесності в єдиному тілі людини, Р. Барт особливо наголошує на тому різновиді, що його описує наука: "Таке тіло є ніщо інше, аніж текст, яким він постає перед очима графіків, критиків, коментаторів, філологів" (у той же час тіло як джерело насолоди для мислителя не має жодного стосунку до "нашого фізіологічного тіла", адже стає результатом зовсім іншого "способу членування" і "типу номінації") [7]. Саме Р. Барт увів поняття "еротичного текстуального тіла" й уявлення про текст як "анаграму тіла" та "тіло як текст" (намагаючись за допомогою цих категорій досягти "еротичного ставлення" до досліджуваного тексту на противагу "безпристрасному" й холодно-відстороненому науковому підходу). За аналогією з тілом описує текст і Ю. Крістева, "біологізуючи" процес означування, віднаходячи його потоки та смисли в людському тілі [6].

Тіло в постнекласичній філософії досить часто осмислюється як центральний елемент процесів комунікації. За словами Е. Гуссерля, бажаючи читати, я бажаю текст, оскільки це відкриває переді мною можливість бути Іншим, - я бажаю його, як бажають тіло, адже текст є не лише набором філософських термінів, але й "особливою плоттю". Відкриваючись людині в процесі читання, текст виступає як інше її тіло [2]. Для М. Мерло-Понті тіло людини є "буттям третього роду", що гарантує постійний діалог свідомості зі світом, "джерелом смислу" й мімічних значень, що ними наділяється світ. Одухотворяючи світи, тіло людини утворює разом із ними "корелятивну єдність". Постмодерна парадигма досить часто постулює постать децентрованого суб'єкта, який вже не здатний віднайти в тілі опору й ґрунт для фіксації своєї "ідентичності" (хоча Ф. Саразін вбачає подібну тенденцію вже в мислителів Просвітництва, зокрема в Д. Дідро). У М. Фуко ("Ніцше, генеалогія, історія") мова йде про "відсутню сутність" тіла, пусте місце, порожнє джерело. Роз-

роблена французьким вченим "генеалогія знання", близька за цілим рядом головних тез до "генеалогії моралі" Ф. Ніцше, виявляє, що за речами "прихована зовсім інша річ": не певна позачасова таємниця їхньої сутності, але таїна, котра полягає в тому, що в них (речей - Я. П.) немає жодної сутності, або що ця сутність поступово, крок за кроком вибудовувалася на чужих для неї підставах" [11, с. 76]. У подібному контексті тіло людини втрачає високий сенс поза історичною інстанцією, яка забезпечує підстави самоідентифікації індивіда як суб'єкта історії. "Ніщо в людини - навіть тіло - не є достатньо постійним, аби можна було зрозуміти інших людей і пізнати себе в них" [11, с. 77], - міркував М. Фуко, очевидно, маючи на увазі, що тілесність не може бути "точкою відліку", існуючою до дискурсу й поза його детермінуючим домінуванням.

У вимірі історичному тіло жодним чином не є спільним началом для всього людства, універсальним знаменником і підставою для взаєморозуміння, - ця теза виразно акцентується в постмодерному світогляді. М. Фуко наголошував на тій обставині, що найбільш агресивні дискурси диференціації в Новий час завжди конструювалися саме навколо тілесних аспектів. Релятивізація тіла й визнання його культурної "сконструйованості" з площини наукових cultural studies усе активніше мігрують у царину політичного, даючи підстави різного стибу маніпуляціям, псевдонауковим спекуляціям і навіть відвертим провокаціям.

Однією з ключових ідей у творчому доробку М. Фуко була теза щодо вторинності й історичності уявленню про сексуальність. Остання в концепції видатного французького інтелектуала є не природним фактором, а "продуктом" впливу на суспільну свідомість системи дискурсивних і соціальних практик, які поступово формуються як наслідок розвитку системи нагляду й контролю над індивідом. Оскільки "природна" сексуальність постає під впливом "дисциплінарної влади", то і "звільнення" людини від деспотизму влади як результат утвердження власної суб'єктивності насправді всього лише черговий різновид "духовного рабства" [6]. Запровадивши поняття "політичної економії тіла", М. Фуко доводить, що творення слухняного тіла є результатом не стільки фізичного тиску на нього, скільки візуально-го: перебування тіла у фокусі зору іншого й під "оптикою влади" прирікає його стати безвільним і слухняним ("видимість - це пастка") [1, с. 113].

Стосовно співвіднесеності тіла (плоті) й свідомості (духу), постструктуралістська думка прийшла до висновку: їхній синтез можливий лише завдяки символічній системі мови, адже без "методичної системи знаків" тіло людини немислиме (як і існування суб'єкта без мовлення й його перформативних повторень у мовленнєвих актах). Кодування тіла політичними дискурсами, дисциплінарними процедурами, соціальними практиками, культурними стереотипами ("символічними присилуваннями") стає не способом репрезентації, а процесом виробництва "реальних тіл" як осердя соціальної активності. Саме в такий спосіб тіло набуває якості соціально-політичного сущого [8, с. 12].

Важливу ролі тілесній проблематиці приділено в роботах "верховного жерця постмодернізму" (термін А. Дьякова), котрий майстерно комбінував соціальну теорію й екзистенціальну філософію в доволі оригінальний і провокативний спосіб, - Ж. Бодрійяра -

філософа, дуже "модного" в 2000-х рр. За словами видатного мислителя, тіло - "найпрекрасніший об'єкт споживання", навантажений конотаціями більшою мірою, аніж будь-що інше. "Нове відкриття" тіла після століть панування пуританської моралі призводить до того, що в ХХ ст. саме тіло стає об'єктом "спасіння", замінивши й витіснивши душу у відношенні моральному й ідеологічному [3, с. 179]. У сучасному капіталістичному світі тіло позиціонується як фундаментальний капітал, репрезентується як центральний фетиш системи "символічного обміну", ґрунтованої на спокусі як глобальній стратегії маніпулятивного контролю.

Тіло "звеличується й оспівується" в моді, рекламі, індустрії розваг, гігієнічному, терапевтичному й дієтичному "культурах", перетворюється на центральний пункт соціогуманітарного дискурсу. Під тиском масової культури індивід "зобов'язаний" здійснювати інвестиції у власне тіло, аби воно "приносило прибутку", - метою в цій перспективі стають не автономні задоволення суб'єкта, але реалізація нормативного "принципу насолоди" й "гедоністичної рентабельності". Тілом маніпулюють як одним із базових означників соціального статусу, як об'єктом експлуатації ("колонізованою територією"), з якого можна видобути видимі знаки щастя, здоров'я й краси - нових "сакральних цінностей" пізньокапіталістичного постіндустріального суспільства. Як стверджує Ж. Бодрійяра, функціонально тіло - це вже не "плоть" релігійних доктрин, не "робоча сила" індустріального виробництва, а елемент соціальної тактики, ключові лейтмотиви якої - краса, презентабельність та еротизм як засоби стимуляції сексуальності.

Значного розголосу в середовищі інтелектуалів постмодерну набула концепція "тіла без органів" Ф. Гваттарі й Ж. Дельоза, котрі започаткували методологію шизоаналізу, покликану "звільнити" людину й суспільство від репресивних канонів капіталізму, що призводять до масової невротизації індивідів. Шизоаналіз як лібідно-політична стратегія спротиву жорстко структурованим культурним моделям декларував необхідність звільнити потоки бажання, "деконструювати" суб'єкта, цілісність якої структурується наявністю тіла, наділеного органами. У цьому контексті омріяним ідеалом мислиться "тіло без органів" як "середовище чистої інтенсивності", позаструктурне енергетичне напруження, перманентно відкрите для найрізноманітнішого самоконфігурування тілесності, завжди тимчасової і плинної. Істинна свобода немислима без звільнення від нав'язаної конкретності "тіла"; людське тіло - тільки матеріал для трансформацій, але в жодному разі не доля. Теорія шизоаналізу справила значний вплив на теорії тексту в постмодернізмі (текст як нескінченний "шизопотік" без мети й сенсу, покликаний руйнувати усяку стійку систему заради досягнення стану "порожнього тіла") [5, с. 269-271].

Визначаючи головні наслідки, що їх спричинило запровадження принципу тілесності інтелектуалами постмодерну, І. Ільїн зупиняється на таких: "розчинення" автономності суверенних суб'єктів в "актах чуттєвості"; посилення інтересу до патологічно-девіантних аспектів чуттєвості; тотальне домінування сексуальності (як максимально-концентрованого вияву чуттєвої сфери) у роботах теоретиків постмодерну над усіма іншими її формами та проявами; біологізація та еротизація бажання в усіх його проявах, утвердження культу тотожності суспільства й

тіла (у досить натуралістичній формі). Остання тенденція, на думку вченого, як стійка міфологема сучасного західного мислення, походить ще від Гоббса, Платона та стоїків [6].

Постмодерністська деконструкція, долаючи суперечність між тим, як тіло репрезентується культурою, і тим, яким воно є "для себе", здійснює денатуралізацію людського тіла шляхом його редукції до соціального конструкту: будь-яка характеристика тіла - лише продукт соціальних маніпуляцій, будь-яка потенція самотворення виключається. Тіло перетворюється на "вмістилище для втілення політичних ідеологій", які "тілесно закріплюють" культурні й соціальні інтереси; від тіла як сутності онтологічної нічого не лишається, - ці риси О. Гомілко виділяє як ключові ознаки постмодерної рецепції соматичної проблематики [1, с. 321].

Висновки

Серед наслідків посиленого інтересу до тілесної проблематики в провідних соціокультурних дискурсах сучасності слід, на нашу думку, насамперед указати такі:

1. Тотальна перевага візуальних форм художньої культури над вербальними (кіно- та відеоіндустрія над літературою). Адже в "екранній культурі" все обертається навколо привабливого молодого тіла як джерела головних зорових метафор та еротичних символів, інструмента та об'єкта спокуси, бажання та насолоди (зведених у споживацькому суспільстві до рангу міри всіх речей, сенсів і цінностей).

2. Посилення інтересу до поза- і понадраціональних форм осмислення-осягнення дійсності, сексуальності й еротизму як джерела й "початкової метафори філософствування". З одного боку, подібна стратегія стимулює сміливість, нестандартність і креативність наукової думки, не скутої стереотипами. Проте з іншого боку, слід сказати й про підміну зваженої думки епатажним позерством, переконливої аргументації галасливим пустослів'ям, що мімікрує під нестандартність або витончений психологізм.

3. Поява нових, доволі екстравагантних та епатажних варіативних моделей філософствування: "філософія рани" (крові, болю, насилля, смерті, ляпаса), "семантика плевка" (канібалізму, фекалізації, тортур). Активне звернення до тілесно-сексуальних сюжетів у літературознавстві, політології, антропології; рецепція жіночого тіла як способу філософствування. Традиційні сюжети й теми витісняються на маргінесі як "тоталітарні", "ідеологічно заангажовані", "інфіковані" панівними дискурсами влади-знання, невидимо-всюдисущої і невловимо-непереможної (відомий концепт М. Фуко).

4. Концентрація уваги інтелектуалів-соціогуманитаріїв на тілесних аспектах буття знаходить потужний резонанс у масовій культурі, котра невгамовно продукує нові міфи, символи й симулякри, пов'язані з новими концепціями тіла. Серед явищ подібного стибу можна пригадати й "кіборгізацію" ("Термінатор", "Робокоп", "Сталева людина"), і зрощення людського з не-людським у просторі тіла ("Жінка-кішка", "Людина-павук", "Супермен", "Халк", "Людина-вовк", величезна популярність "вампірської" та "перевертенської" тематики), естетичне освоєння гомо-, транс- та бісексуальності, віртуалізація сексу, культивування в бестселерах і блокбастерах сюжету убивства, насилля, садистських перверзій та педофільських алюзій.

5. Дослідження тіла як соціокультурного фено-

мена, по суті, підміняється (у першу чергу завдяки впливу М. Фуко) дослідженням способів кодування тілесності панівними дискурсами, символічними системами, базовими наративами, "картинами світу" (у який спосіб вони діють на тіло, до яких наслідків це призводить).

6. З точки зору постмодерної парадигми тілесність людини визначається як сфера розгортання соціальних і дискурсивних кодів, як феномен *семіотично артикульований та орієнтований текстуально*. У цій перспективі долається дуалізм суб'єкта й об'єкта, тіла й духу й виникає поняття "зрощування тіла з духом" та "текстуального тіла". Подібна обставина дає підстави кваліфікувати філософію постмодернізму як "філософію нової тілесності". Чуттєвий, тілесний елемент мислиться як невід'ємний компонент акту свідомості й пізнання. "Чисте споглядальне мислення" поза чуттєвістю вважається неможливим.

Інтеграція категорії тілесності в постмодернізм чітко позиціонує тенденцію показати неелімінованість чуттєвості із свідомості (кожний тип мислення формується в межах певного типу чуттєвості). Соціальні й тілесні практики взаємозумовлені, типи тілесності "синхронно" відповідають певним типам соціальних відносин.

7. Переведення проблематики тілесності в семіотико-комунікативне русло призводить до віднесення цього феномена в розряд симулякрів, у той час як первинний сенс концептуалізації тілесності в постмодерному дискурсі полягає у зворотному - спробі відшукати "чисту реальність", справжню й вільну від будь-яких політико-соціальних чи естетично-стильових нашарувань.

ЛІТЕРАТУРА:

- Гомілко О. Метафізика тілесності: концепт тіла у філософському дискурсі / О. Гомілко. - К. : Наук. думка, 2001. - 340 с.
- Грицанов А. А. Тело / А. А. Грицанов // Новейший философский словарь [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://slovari.yandex.ru>.
- Дьяков А. В. Жан Бодрийяр: стратегии "радикального мышления" / А. В. Дьяков. - СПб. : Изд-во С. С.-Петербург. ун-та, 2008. - 357 с.
- Енциклопедія постмодернізму / [за ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора]. - К. : Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2003. - 503 с.
- Зборовська Н. В. Психологія і літературознавство / Н. В. Зборовська. - К. : Академвидав, 2003. - 392 с.
- Ильин И. Телесность / И. Ильин // Постмодернизм. Словарь терминов [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://terme.ru/dictionary/179>.
- Можейко М. Телесность / М. Можейко // Энциклопедия постмодернизма [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://slovari.yandex.ru>.
- Саразин Ф. Mapping the body: История тела между конструктивизмом, политикой и "опытом" / Ф. Саразин // Новое литературное обозрение. - 2005. - № 71. - С. 9-14.
- Телоцентризм // Артемьева Т. В., Смирнов И. П., Троп Э. А., Тульчинский Г. Л. Проективный философский словарь, 2002 г. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://terme.ru/dictionary/951>.
- Тульчинский Г. Л. Слово и тело постмодернизма. От феноменологии невменяемости к метафизике своды / Г. Л. Тульчинский // Вопросы философии. - 1999. - № 10. - С. 35-53.
- Фуко М. Ницше, генеалогия, история / М. Фуко // Философия эпохи постмодерна: Сборник переводов и рефератов. - Мн. : Изд. ООО "Красико-принт", 1996. - С. 74-79.

Y. Potapenko

THE PHENOMENON OF BODY IN THE POSTMODERN CONCEPTIONS: THE HISTORICAL DIMENSION OF PROBLEM

The historical consideration of analysis of bodiness in postmodern discourse are lead. The special attention are given to the constructivistic, deconstructivistic and semiotic and textual approaches.

Key words: bodiness, body, postmodernism, discourse, paradigm.

© Я. Потапенко

Надійшла до редакції 27.10.2011

УДК 130.32

КОНЦЕПТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ІСТОРІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ ЧАСТИНА I

АЛІНА БІЛОУС,

кандидат філософських наук, доцент Горлівського державного педагогічного інституту іноземних мов

Стаття присвячена осмисленню європейської традиції в інтерпретації концепту громадянського суспільства. У запропонованій розвідці увага зосереджується на детермінантах і чинниках доконечності еволюції згаданого поняття в контексті європейського теоретичного поля.

Ключові слова: громадянське суспільство, демократія, публічне і приватне, держава, влада.

Постановка проблеми та стан її дослідження. Соціально-філософські аспекти становлення та функціонування громадянського суспільства були об'єктом уваги й предметом теоретичних узагальнень багатьох видатних мислителів протягом усієї історії європейської суспільної думки.

Перші теоретичні ідеї та концептуальні моделі громадянського суспільства постають ще в добу античності й середньовіччя в манускриптах Платона й Аристотеля, Цицерона й Марка Аврелія, Августина й Томи Аквіната. Але лише в Новий час, що був, власне, періодом генези та формування громадянського суспільства в Європі, постає доба теоретичної рефлексії цього феномена в його різноманітних суспільних, історичних та топографічних іпостасях і патернах. Ця проблема стає наскрізною ідеєю тієї культури, що перебуває в європейському просторі й відповідному темпоральному векторі.

Так у XVII-XVIII ст. феномен громадянського суспільства стає предметом рефлексії британської соціальної та практичної філософії. Проблеми конструювання громадянського суспільства як продукту дискурсу свободи досить ґрунтовно аналізуються у творчій спадщині Т. Гоббса та Дж. Локка. Під пером А. Сміта зазначене суспільство трактується крізь призму методології лібералізму, Е. Берка - консерватизму, Т. Пейна - радикального революціонізму. З доробку шотландської школи проглядають яскраві праці Д. Г'юма, Ф. Гатчесона, А. Фергюсона.

Згодом настає доба французького громадянсь-

кого дискурсу: Ш. Монтеск'є, Ф. Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, А. Токвіль. Франція дарувала Європі концепт правової держави, раціоналізм і, головне, інтелектуальну парадигму Просвітництва з усіма її перевагами й вадами, котра надовго обумовила європейський дискурс.

Німецький ренесанс ідей та образів громадянського суспільства починається з кінця XVIII століття: І. Кант, Й. Фіхте, Г. Гегель, К. Маркс, М. Вебер, М. Горкгаймер, Т. Адорно, Ю. Габермас - шеренга видатних імен та коло оригінальних і змістовних концепцій громадянського дискурсу. Парадокс, але всі вони, за винятком доробку представників Франкфуртської школи, постають у країні, де не тільки було відсутнє громадянське суспільство, але йшла форсована розбудова тоталітарної імперії. Натомість історичний час доводить, що саме ці ідеї були використані в соціальній практиці формування громадянського суспільства в країнах Західної та Центральної Європи. Той самий час доводить, що без опори на європейські ідеї та вартості формування громадянського суспільства в Україні залишається вельми проблематичним завданням.

Суголосно із соціальним викликом українські дослідники звертаються до усвідомлення європейської спадщини тезаурусу громадянського суспільства починаючи з 90-х років XX сторіччя. Праці С. Грабовського, О. Забужко, С. Вовканича, В. Лісового, М. Рябчука, І. Бичка, А. Бичко, М. Поповича, І. Дзюби та інших є тому підтвердженням. Соці-